

„van az olvasásban valami, ami fölött nincs hatalmam”
(Italo Calvino)

Bodor Ádám harmadik regényének (Verhovina madarai) eddigi kritikai fogadtatása néhány jól azonosítható (és jól artikulált) interpretációs szöveg mentén bontakozott ki; összefoglalva és aktualizálva a Bodor-olvasás korábban kidolgozott gazdag szempontrendszerét az új műre. A Sinistra körzet (1992), Az érsek látogatása (1999) és a Verhovina madarai (2011) észlelhető felszíni hasonlóságainak, kombinációinak (például az emberi lét és az animalitás sajátosságait kontamináló képalkotás; az elbeszélői horizont ütemtelen váltása; /pszeudo/militáris hatalmi struktúra és az egyén viszonya; a regényszereplők és helynevek multikulturalitása)¹ rögzítése mögött mintha konszenzusos recepciós szándék állna. Olyan szándék, mely a rögzítésnél megmarad, és az új regény világlátásának szegmenseit egyből valami ismerttel (a Sinistra és az Érsek működésével) kívánná azonosítani, és a lehetséges különbségeket is ebből az ismert horizontból leírni.² Az ismerős és az új horizontja közötti közvetítés pedig kulcskérdés Bodor Ádám 2011-es opusa kapcsán, amelynek epikai imaginációja rafináltan átírja a korábbi két regény világtapasztalatát (a különféle, fentebb számba vett tematikus-motivikus kölcsönzések ellenére). Jelen írás fő kérdésfeltevése – ezekből következően – az elvárás és tapasztalat távolságát fűrésző olvasói figyelem alakulására irányulhat. A regény esztétikai kommunikáció-képességének jellegzetességeivel, valamint önreflexivitásának alakzataival komolyabban számoló olvasatok nagyon is „beszédessé” tehetik a Verhovinát, (és visszamenőleg is) az egyre nehezebben megszólítható életművet.³ Ezért is tekintjük a regény köré fonódó diskurzus néhány izgalmas megállapításának elismertését kiindulópontunknak.⁴ Ezen túl olvasatunk csupán megjegyzéseket fűz a mű textúrájának (eddig talán nem kellően artikulált) network-jellegéhez.

Jablonska Poljana és környéke az az imaginárius hely, amely által és alapján bontakozik ki a könyvet uraló hangulatiság, temperamentum. Olyan mikrovilágról van szó, amely több irányban hermetikusan zárt (elszigeteltnek tűnő) szerkezetként működik. A külső szemlélő számára különös terekben irracionális interperszonális viszonyok épülnek ki: (egy vélt) militáns hatalom (nyelvei, szimbólumai, tárgyai, aurája) és e hatalom emlékezetét (nyelvét, szimbólumait, tárgyait, auráját) fenntartó, a mindennapi létszemléletbe – azt odaértétként beszámító – közösség között. Bodor mintha felfüggesztené a szokványos logika itt és mostját és következmény-elvárásait. A regény elvágja a logikai egyértelműségeket (legalábbis az olvasó elvárásait). A hatalmi mechanizmus önfelszámolóvá, az irányítók és irányítottak között elmosódó határok, a kiszámíthatatlan érdekek hálói működnek – a szereplők (például Anatol Korkodus brigadéros, Adam, az elbeszélő, Nikita, az egyetlen Verhovinán született furcsa lélek vagy az önmagát felgyújtó fogadós, Edmund Pochoriles) pedig megrettenő rafinériával foglalnak helyet e hálóban. Néhány példával és citátummal illusztrálhatjuk Verhovinát ebből a szempontból: az iskolás gyerekekbe áramot vezető Augustin-házaspár története ugyanazzal a természetességgel simul e világba, mint az ifjú Daniel Vangyeluk érkezése („Mi a fene. Csak nem rám vársz? Úgy volt, hogy csak holnap jövök. / Anatol Korkodus megérezte, hogy ma érkezel.” 8.), illetve Klara Burszen sorsának jóslata („Klara Burszen szerelmi ábrándjától eltelve, egy bsztercei magyar katonatisztre várt, aki a jövődőlés szerint hamarosan érte jön lóháton, maga elé ülteti, és ellovagol vele a hegyeken túlr, Transszilvániába. Ahogy Aliwanka varrónő megjósolta neki. Aliwanka cémából jöszolt, cémagombolyagból, tudott homokból is, de leginkább vízből, a folyóvíz örvényeiből, a pocsolókon gyűrűző esőcseppekből, ködből, felhőkből. És persze nyálból, verejétkcseppből, Klara Burszennek pedig pergő könnyeiből is.” 115.). Menetrend nélkül járó vonatok, az archaikus, rituális szemlélettel rokonítható jellemek, a modern technikai eszközök (stíhl fűrész, kvad, vonat) és a nyugtalanító hatalom, azaz a hatalomtól való félelem hatalma által meghatározott szellemiség alkotja Verhovina összetételét. Úgy tűnik, mintha ambivalens (összehangzás értelmében vett) összhang alakulna ki a természettel, az állatvilággal azonosulásig fokozódik a beágyazottság (Delfina téli álmot alszik, Roswithát állatként kezelik). Az idegenek megjelenését gyanús változások lehetőségeivel kapcsolják össze, jellemzésükben gyakran funkcionálnak hasonlítottként állatok, állati attribútumok: „Daniel Vangyeluk, orra előtt a lehelet gomolygó párájával, mint egy kutya, akit gazdája a bolt elé kötött, engedelmesen állt a küszöb előtt. Keze a zsebében, egyik csupasz lábfeje a másikon [...] Ahogy állt ott lehorgadt fölve, és mint a lovaknak, kétféle gözcsovák törtek elő az orrából” (13.). A regény alapkaraktere kiegészül egy – a korábbi összefüggéseket is újraolvasásra készítő – éles vonással, mely a kanonizált olvasásmódot a létértelmezés és a nyelvhasználat többértelműségének irányába mozdítja el. Az egyén–hatalom, közösség–hatalom, közösség–idegen, hatalom–idegen oppozicionális viszony szélesítésének (és átjárhatóságának) elvi lehetősége zavarba ejti az olvasó elidőző jellejét. Lengyel Imre Zsolt vélekedése szerint a „Verhovina madarai radikálisan eltérő hatalomfelfogást mozgósít. Ennek legszembetűnőbb jele, hogy a korábbi egyszemű uralkodó rétegek helyett – a Sinistrában pl. mindenki ezredes – burjánzó hierarchia veszi át”.⁵ A fenti kontextusból levonható kérdések újabb kapcsolódások eltérő konfigurációit rajzolhatják ki: vajon egyetlen monolit, homogén hatalmi struktúráról, annak különböző érdekszféráiról van szó, vagy egymással rivalizáló befolyási övezetek küzdelméről Verhovinán? Meddig terjed az egyes ágak intervenció teljesítménye? Mit mondhatunk el az egyes szereplők (pl. Adam, Pochoriles, Korkodus, Damassin Nikolsky) pozícionáltságáról, milyen érdekek kiszolgálói? Lehetséges-e az érdekszférák közti átmenet, „amelynek nyomán bárki is a kiismerhetetlen hatalmak ágensévé válhat átmenetileg, majd visszatérhet a hatalomtól független civil szerepkörébe, úgy, hogy egyik sem tekinthető az ő voltaképpeni pozícionjának?”⁶ A többszereplősé váló relációk túlmutatnak az ellenőrizhető és megkülönböztethetővé alakítható verhovinai-idegen (vándor, kém, betolakodó) dichotómián, amennyiben a gyanú és kétség mintázatai a legbensőbb és legszorosabb verhovinai körökben is érvényesülnek egymással szemben.⁷ A verhovinaiak retorikájukat és interperszonális viszonyaikat illetően óvatosak, távolságtartók, hezitálók. Mintha differenciált nyelvjátékok ismerői és reprezentálói volnának a centrális nyelvhasználat mellett. Talán nem arról van szó, hogy a zárványszerű, diszkontinuus hely kirekeszti a hatalom kötelező és automatikus retorikáját egyfajta önvédelemként, és ekként jelent védettséget (saját) elszigeteltsége a külvilággal szemben. A külvilág az idők során folyamatosan „belekeveri” (mégoly inherens) retorikáját Verhovina nyelvbe. Ebből a keveredésből jön létre egyfajta közös kommunikációs csatorna: az érintkezés tisztázott játékszabályokkal dolgozó nyelve.

Az idegen (pl. Nikolsky, Kotzofan pápa) – aki nem részesül ebből a központosított diskurzusból, potenciális veszélyt jelenthet (a

kialakított rend épségének felbomlását) a központositott diskurzust használók egy részének (addig, míg ki nem derül – ha kiderül egyáltalán –, hogy mely verhovinai érdekcsoporthoz érkeztek vagy érkezhettek, esetleg). Az idegenek (akik különféle nyomokat hagyva kikopnak a regény diegetikus teréből) percipiálásakor rendre máshová kerülnek az érzékelés pontjai: verbális interakciók helyett az idegenség érzékelhetőségének és az egyediségről való megbizonyosodásnak a módjával például az idegen test szagának azonosítása és ruhájának érintése kínálkozik: „Tudtam én első pillanattól, miféle ember maga. Amint megéreztem magának azt a bogárszagát” (182); „De most valamiért künn hagyta. / Nem akartam, hogy Irina Nyegrutz megérezze a szagod. / Tegnap óta úton vagyok. Biztos van egy kis vonatszagom. / Semmiféle vonatszagról nem beszéltem” (11); „Hogy a nevük Demján és Kozma, szerzetesek és gyógyítói jönnek Verhovinára. Itt bérelnék majd szobát, a fogadót el nem hagyják, csak kerítésekre ragasztott, szélben lobogó kis cédulákon hirdetik magukat, hogy rendelnek reggeltől estig, fogadják a beteget. Aliwanka szerint sápadtak, avas szagúak, bőrük nyirkos. Hm. Olykor mintha lehelet párája hullámszaga végig az emeleti ablakon” (31). A központi nyelv használata leplez, elfedi a benne résztvevők sajátosságait, egyúttal azonban arcot és hangot is ad, szereplehetőségeket utal ki nekik már ebben az új, általa képviselt diskurzusban. Különös jelentőséggel bírhat a diskurzussértés eseménye – a szolgáltató (igénybe vett) nyelv és az általa beszélt szubjektum feloldhatatlan idegenségének jele: az elszólás, félremondás, csere. Az állatorvos regénybeli megnevezésére hol a Svantz, hol a Krantz név szolgál, a Jablonska Poljana közeli nőtelep megidézése Nikolina és Kolina közt váltakozik, Damasskin Nikolsky nevéhez pedig időnként a talányos püspöki prokurátor, máskor a közegészségügyi prokurátor tisztség társul; Balwinder Zsedu Babát Zsedu Bubaként idézi meg egy Adammal folytatott dialógusban.⁸ A megnevezés következtetései mintha egy-egy nyelvjáték-közösség (érdekszféra) dialektusaként épülne be a központi beszédrendbe. A permanens szereplői tapogatózás, sorok közt olvasás, dekódolás, figyelés, fürkésző szokásrend prózanyelvi reflexiói és elemi retorikai képletei között tarthatók számon a kihagyás, sorrendcsere, átírás, ismétlés különböző változatai, amik által a narratíva a haladás, a folytonosságon esett szakadás eseményeit állítja elő (és előtérbe). A többértelműség, feltételeesség, zavar motívumainak illusztrálására hozhatunk néhány példát: „Én mindig azt hittem, te voltál az, Pochoriles. Mondd meg, ha tévedek. / Szóval te azt gondold. Mért nem szóltál nekem erről soha? / Gondoltam, miért szólnék, biztos te is tudod” (204); „Valaki gondoskodik rólad azzal, hogy tőlünk ezt a sok hasznavehetetlen dolgot megveszi. De egy napon, ha már nem kellünk neki, abba fogja hagyni. Soha nem fogjuk megtudni, ki volt, és mit akart” (228); „Biztos, hogy csak a halakért jöttél? / Mondtam. A fogadónak sürgős a dolga, olvad a jég, amit direkt a halaknak hozott a hegyekből. A pópa pedig nem tudott jönni. / Mert jobb, ha most megmondod, ha lenne valami egyéb ok is” (160).

A hézagosság narratív képletének kettősségét a regény nyelvének erőteljes figurativitása és retorizáltsága, valamint a szereplői közlések redukáltsága és helyenkénti hiperinformatív bőbeszédűsége jelenti. A regény hangsúlyosan irodalomként szituálja referenciális környezetét: szembeűnő tapasztalat a nevek poétikussága, a szóválasztás érzékisége, a szöveg gasztronómiai rétegzettsége. Gyakran lehet az az érzésünk, mintha egy-egy szó, fordulat, szerkezet „kedvéért” gyűrűznének a rendkívül érzéki, helyenként a határokig vitt, elviselhetetlenségig szenttelen mondatok. Olyan hatást hoznak létre, mintha a szövegek egyetlen pontját érintve, a teljes struktúra rezgésbe jönne, a rezgés végeztével pedig a struktúra részletei eltérő módon csillapodnának le. Az ellipszisek, kihagyások, elhallgatások, lehallgatások, a narrátori közlések és regényepizódok „hitelet” kikezdő (nem-identikus) ismétlések, variációk a gyönyörűséges bizonytalanság leplevel vonják be a Verhovinát.⁹ Koincidenciák létesülnek. „Határozatlan és hiányzó alanyok, megnevezetlen tárgyak, szenvedő szerkezetek apró likacskaik leplek a szereplők mondatait, s e kis nyílásokon, akár térszűrőn a víz, éppen az információ (számunkra) legfontosabb(nak tűnő) része csurog ki.”¹⁰ A szereplők (Svantz, Krantz, Nikolsky), helyszínek (Nikolina, Kolina), parafrázis történetek egyértelmű vonatkozhatóságát kibillentő szövegszervezés heteronóm jelentésintenciói megszüntetik egy lehetséges egyetemes értelmezési kulcs működését. Érdemes még egy mozzanatot diszkurzív térbe vonnunk: a létesülő szövegmintázat rengeteg cselekményszál, mikrotörténetet közöl. A cselekményelemek sűrűségüknél és súlyuknál fogva idővel egymást töröl felületekké válnak a befogadásban. A narratíva bizonyos konzisztenciái, csomópontjai kijelölődnek (de nem feltétlenül állandósulnak), mások illékony, cserélhető elemekként elhomályosulnak. A Verhovina madarai nyelvének másik fő aktivitása pedig olyan olvasói beállítódást hoz létre, mely a nehezen letapogatható cselekményháló helyett inkább a bravúros szerkezetek észleléséhez, a nyelvbeiródás mikéntjének kérdéséhez irányítja az olvasást.¹¹ A regény olyan beszédhelyzeteket szimulál, melyek – ha analógiát keresünk – leginkább talán az emlékezés természetével hozhatók összefüggésbe: az emlékezés eseményében elsősorban ütemtelenül felbukó képek, nyomok csillognak, az elmúlt összefüggések bizonyos részletei élnek, másokat átfomál vagy betemet az emlékezés és emlékeztetés közé illeszkedő distancia, maga az emlékező esetlegessége. A színpadra vitt szcena bizonyos szegmentumai széttörődnek, és elrejtve őrzi meg őket a szöveg. A szétszórtaság lesz az önreflexív alakzatok jelenlétének legfontosabb alakítója.

Ebből az aspektusból értelmezhetjük Eronim Mox könyvét, mely feltételezésünk szerint a motivikus háló visszatérő eleméből metatextuális és metafikcionális jelentőségre tesz szert. Kiindulópontként rögzíthetjük, hogy a szereplők, a narrátori szólam és a recepció különböző kijelentéseket forgalmaz a Mox-műről, míg az deiktikus utalásokat tesz Verhovina világára. Ez az eljárás a szövegvilág olyan megjelenítését szolgálja, mely a mindenkor átváltozásokban rejlik. Az átváltozás-elv érvényesül a regényepizódok lokális kereteiben tematikusan (Nika Karanika gerincében pihenő penge genealógiája; Nika Karanika két halott gyermeket feltámasztó könnyecskéi; a Szent Milizenta attribútumát viselő, tehát háromlábú Nikita), továbbá a regény azon pontjain, ahol a fikció látványosan keresztezi egymással a különböző történeti időket (hibrid, alakuló kulisszák teremtve), végül pedig a bodori névreptető formájában¹², amely töredékesen, roncsoltan, visszhangszerűen idéz meg kultikus alakzatokat. Az átváltozás globális működése az Eronim Mox-mű és a regény relációjában jelölhető ki. Itt is regisztrálható a cserélhetőség effektusa: a Mox-mű mesekönyvként, máskor szakácskönyvként történő változó említése.¹³ A receptkollektív retorikája szétszórdik a regény gasztronómiai rétegzettségében. Az ételek (és elkészítési folyamataik) részletgazdag leírása szövegidegennek hatna a regényben, ha azt nem a „szakácskönyv” háttérbeli jelenlétének alakítottasága felől olvasnánk. Ezek a részletek mintegy eleve kikülnölnék az elbeszélés diskurzusából így, s kiemelt jelentésképző szerepük nemigen ismerhető félre. Vajon hogyan befolyásolja a narratív szituációt és a szöveg jelfolyamatait egy olyan mű (Eronim Moxé), melynek státusa bizonytalan (szakácskönyv, kinyilatkoztatásokat implikáló szent textus, mesekönyv, hatalomvezetési útmutató), hivatkozások jelöltje, de a regény nem tartalmaz konkrét szöveghegyeket (mondatokat, fabulákat, szerkezeteket), legalábbis közvetlenül belőle? Vajon a róla való beszédben, felfedezésben az őt magát elrejtő, de sejtető (a Verhovina madarait) hagyja megjelenni? Vajon Verhovina eleve az Eronim Mox-kódexben „tartózkodik”, Mox műve pedig bele van szórva (szóródva) Verhovina világába (a regény diegetikus terébe), amelyben a Mox-kódex a jövővélesei keresi?¹⁴ Ez a kérdés a Bodor-opus network-jellegének újabb rejtélyét fürkészi. A rejtély összetettsége Anatol Korkodus halálának vizsgálatával tovább árnyalható. A Jablonska Poljana környékét birtokló Czervensky-klán helyét Anatol Korkodus brigadéros rezsime veszi át, akinek ezáltal birtokába kerül Verhovina kultikus textusa és nyelve (Mox-kódex).¹⁵ A brigadéros „képpromboló és könyvégető is egy személyben – átfesteti a rejtélyes szentképet a közmosoda falán, Lorenz Fabritiussal pedig lajstromba véteti a tüzelésre szánt könyveket”,¹⁶ azaz likvidálja a rivális ideológiát és a nyelvek írott archívumát. Korkodushoz írásértelmező-praxis – és ebből kifolyólag

– komoly megértés-teljesítmény társul: a krízises egyéni és közösségi szituációk interpretálásához Mox művét hívja segítségül, tehát érzékelése a Mox-kódexben őrzött nyomok (szövegemlékezet, átélt helyzetekre vonatkozó emlékképek) hálózatába beiródva nyer értelmet. Vajon hatalmához rendelődhet (legalábbis lehetőségként) a diskurzus-alakítás önkényessége, saját érdekpreferenciái szerinti rendezése, mikor végül rájön, hogy a kódex vonatkoztatási mezeje nem (csak) az egykor lejegyzett szöveg, hanem a Verhovinán élő emberek tettei, viselkedése, történetei? Halálában a diskurzusszegés végzete, a beteljesülés dominál? Vagy inkább a Mox-kinyilatkoztatás inadekvát értelmezése, kommunikálása? Vagy saját feljegyző praxisának 17 lelepleződése és egy konkurens hatalmi struktúra bosszúja? Esetleg Korkodus magyarázó és közvetítő funkciója ott leplezi le önmagát, ahol foglyává és áldozatává válik az elbeszélés rendszerének, mely kitörli a leegyszerűsítő-kisajátító interpretációs szándékot; annak eszközét pedig példázattá avatja (áldozat, halott vezető), majd a táj effektusává változtatja.¹⁸ Persze fölösleges és igazolhatatlan interpretációs lépés lenne a fenti alternatívák között eleve valamifajta rendezett vagy kizáró viszonyt feltételezni; sokkal inkább összjátékukban lehet a regény finom önreprezentációs gesztusait felfedezni. Ezen gesztusok egyik legkomplexebb megnyilvánulása (a Mox-kódexszel együttesen) az „N” betű és a „Nikita” név, mely a (félre)olvasás metafikcionális „tükreként” lép be a mű lehetséges önreflexiói közé. „Az N betű azt jelenti, Nikita. Nikita pedig a halál neve” (192). Az „N” disszeminatív–széjtájszó természetében összefoglalja és megismétli a regény rejtvénytudó kódjait. Az „N” kiáramlik a Mox-kódexből (a kódex tulajdonosa, Korkodus révén), majd belepi Verhovinát: először is a kommunikációs viszonyokban rögzül mint egyfajta tudás (az N, a halál jelének ismerete), időszerkezetben (a halál órája), aztán „belelátódik” mindenbe, és uralni kezdi a regény berendezettségét (N alakú felhő, 19 N forma lebeg Korkodus álmában majd mellkasán); egyfajta inskripcióként mintegy rá van írva Verhovinára: N mintázat a hegyoldal hómezejében vagy az illemhely falán. Humanizálódik az egyetlen Verhovinán született csodalény alakjában: Nikita – és továbbbrezonál a regényvilág más neveiben is: Damasskin Nikolsky, Hamilcar Nikonuk, Nikon, Nikolina, Nika Karanika (utóbbi esetben ráadásul meg is duplázódik: Karanika). Az N előfordulásaiban összekapcsolja az esetlegességet és az eleve elrendelést – miközben folyton konstituálódik, ráolvasódik a szereplői tudatokban különböző formációkban a létezés egészére, érzéki bizonyosság nem szerezhető róla.²⁰ Jelen írás a regény dinamikus mintázatainak – hangsúlyozottan néhány – az olvasás (mint elidőző jellegű) számára delejezően zavarba ejtő, át nem léphető feszültségeit kívánta számba venni; kiinduló olvasási tapasztalatként a háttér és konnotációk birtoklásának vágya helyett a diskurzusnak való kiszolgáltatottságot tekintve. A Verhovina madarai – network-jellege által – alakulásban lévő, permanensen keletkező összefonódások és lezáródások terepeként mutatja fel „önmagát” mint (változásán keresztül zajló) lehetőséget. Abban biztosak lehetünk, hogy a 2011-es könyv módosítja Bodor Ádám első két regényének olvasási tapasztalatát is, előmozdítva a recepciós stratégiák, értelmezési nyelvek versengésének kívánalmát, például a fikció-színrevitel, az önreflexió és önreprezentációs alakulatok vizsgálatának kontextusában.

JEGYZETEK

1 Elég csak az elbeszélés-szervezés alakítottságára gondolunk: a Sinistra körzet és a Verhovina madarai esetében is a fejezetcímeket a szereplők nevei adják; a döntően E/1-ű narrációt E/3-ű szakítja meg rövidebb szakaszokban; a regények temporális szerkezetét az akronologikusság, aszinkronitás és a töredezettség jellemzi. Ha a műalkotások rétegzettségének motivikus aspektusaira koncentrálnak, szembeűnő tapasztalat lehet például a mostohafiú–nevelőapa–iker kettő; a regénykezdő mondatok azonossága („Két héttel azelőtt, hogy...”); a szerzői név két elemének (Bodor; Adam) narrátorrá való aktualizálása; vagy az elbeszélés tempóját irányító bravúros hasonlító szerkezetek jelenléte.

2 Jakab-Köves Gyopárka elemzésének egyes tétjei olyan értelmezési mintázathoz társíthatók, melynek figyelme elsősorban az irodalmi mű hatalomkritikai hasznosíthatóságára vonatkozhat. Írásának néhány konklúziója: „Egyáltalán: diktatórikus karhatalmi politikát éppúgy sejtet a besúgások és összekacsintások légköre, mint a pénzvilág könyörtelen tiszteletlenségét a kiszolgáltatott emberekkel szemben. A körvonalazatlan fenyegetettség és kiszolgáltatottság egy teljesen bizonytalan háttérben – ez a regény kevésbé erős pontja. Átírányítja ugyan a tekintetet más látómező felé, még hangsúlyosabbá válik a végnapok aspektusa, de egy konkrét hatalomkép bizonyosan jobban sűrítette volna az atmoszférát. A szorongatás légköre ugyanakkor végig érvényes, a kollektív eltussolás visszatérő motívum, az áruslás és a besúgás ebben a közegben nem vált ki szégyent.”; „A részvét hiánya éppoly szembeűnő, mint az erkölcsi deficit. Sem az emberi szenvedés, sem a halál nem indítja meg a szereplőket.” (Jakab-Köves Gyopárka: Haláltánc a Jabkinka völgyében. Hítel, 2012/7, 118–122.) Lengyel Imre Zsolt – a későbbiekben is idézendő – leleményes észrevétele pedig a regényvilágbeli rivalizáló hatalmakra és a jelenlétükből következő eldöntetlenségekre koncentrálnak.

3 Például: Király Kinga Júlia: Betolakodók és zarándokok. Kalligram, 2012/6, 89–94; Lengyel Imre Zsolt: Távoli hatalmasságok. (Bodor Ádám: Verhovina madarai) Műút, 2011/030, 60–63; László Emese: „Lassan múló bánatos napokra”. Jelenkor, 2012/2, 207–210.

4 Ezen észrevételek közül külön megemlíjtjük Király Kinga Júlia termékeny nézőpontját, amely (többek között) az apokalipszis mint műfaj felől ad értelmet a regénynek. Az alcímű kiindulva (Változatok végnapokra) összeveti a textust az apokaliptikus szöveghagyomány jellemzőivel, beszédmódjával és narrációs technikáival. Az utóbbi közül produktívnak tekinthető az ún. rekapitulációs szövegszervezés, ami változatokként és részben ismétlődő összegzések formájában konstituálja a létrejövő történetet.

5 „... hallhatunk püspökről, segédpüspökről, intendáns komisszárról, főrendésznőről, rendésznőről, közegészségügyi és püspöki prokurátorról, kapitányról, brigadérosról, csendbiztosról és alprefektusnőről. Ezek egymáshoz való viszonya rekonstruálhatatlan és ellentmondásos.” In: Távoli hatalmasságok. (Bodor Ádám: Verhovina madarai) Műút, 2011/030, 60–63.

6 Lengyel Imre Zsolt: i. m.

7 Igaz, maga a „verhovinai” is nehezen tartható, pontatlan kategória, hiszen a szereplők jelentékeny része nem született Jablonska Poljana környékén, hanem „ide került”; tehát korábbi identitását tekintve éppen inverz szerepet testesít meg: vándor, javítóintézeti növendék, hatalmi hivatalnok, egyházi vezető. Retorikai bennfentessége tehát nem adottság, hanem elsajátítás (az elsajátítás minden nehézségével, törésével, az inadekvát használat kockázatától való félelemmel), miközben „eredeti” nyelvjáték-közösségének sajátosságait is őrzi, disszimulációs törekvései ellenére.

8 Adam a szabálysértésre ki is tér figyelmeztetőleg: „Nem Buba, hanem Baba. Zsedu Baba. Még azt sem tudja, hogy hívják. Legalább a rendes nevét tudhatná, ha már vele álmodik” (175).

9 A nyom metonimikus természetű logikáját imitáló elbeszélés-szervezés a sokrétű megmutatás szerkezetét terjeszti ki különös összetettséggel a Svantz állatorvos nevét viselő fejezetben. A fejezet scenírozta szövevény néhány elemének számbavételével

igyekszünk jellemezni a Bodor-mű polifonikusságát. A szűzsé szerint, Radoj váratlan megbízatást kap. Radoj, korábban gledini javítóintézeti növendék, asszimiláns, korábbi szerepét tekintve idegen, aki ráadásul „állítólag” értett „valamit” a környék kultikus (vagy talán a korábbi hatalmi praxis) nyelvén, a magyaron. Radoj, Adam „cseréje”, aki időnként Klara Burszen kisasszonynak olvas fel magyar nyelvű könyveket. Adam asszimiláns, korábban javítóintézeti növendék, Anatol Korkodus fogadott fia, a regény jelentős részének narrátora. Klara Burszen életét a várakozás ceremóniája hatja át, mióta Aliwanka varrónő megjövendölte neki, „hogyszer egyszer egy magyar katonatiszt jön érte a hegyeken túlról, hogy nőül vegye, ezért már előre szoktatta a fülét a sok é, ő meg ű betűkhöz, sejtelmes idegen hangzókhoz”. Anatol Korkodus asszimiláns, távoli hatalom küldötte, a Vízfelügyeleti brigád vezetője. Primer tapasztalatunk, hogy a regény felaprózza a figyelmet, a figyelem hézagait pedig „telehinti” nyomokkal, bemozduló jelentéslehetőségekkel, a cserélhetőség effektusaival. Radojt küldetéséről Balwinder (a Vízfelügyeleti brigádnak, tehát Verhovina „legális” hatalmi tömörülésének tagja) értesíti, Pochoriles fogadós kérését előadva, miszerint Ambrozi pópa helyett ma ő utazzon a vendéglőnek kimért pisztrángért Kolinára. Kolina az aktuális hatalmi csoporthoz kapcsolódó szótárban elvileg Nikolina jelölésére szolgál. Ambrozi pópa a kolina nötelepre jár gyóntatni és találkozni Svantz (Krantz?) állatorvossal, akitől a pisztrángküldeményt Pochorileshez szállítja, mellesleg. Ambrozi pópa „bizonyos okok miatt” aznap nem utazhat. Radoj, indulása előtt, „tarisznyáját, amelyet pár napja Aliwanka varrónőtől kapott, benne a verseskönyvvel, a fogadó termében egy fogason hagyta”. Bodor elegáns átkötéssel (tipográfiailag különválasztott) szakaszban ismerteti Ambrozi pópa távolmaradásának okát, amit egy érkezéssel kapcsol össze, a Damasskin Nikolskyéval. Nikolsky újbóli megjelenése nem identikus ismétlésnek tekinthető. Ennek transzparens jegye a nevéhez rendelt funkció átalakulása: egészségügyi prokurátor helyett most püspöki prokurátor. Püspöki prokurátori szereplehetősége garancia az Ambrozi pópával való diskurzus és hierarchia kiépülésére. Nikolsky nevének hangzástapasztalata felidéző potenciállal bír (Nkolina, Kolina), hasonlatosan az idegen percipiálásának (az érzékelés pontjait áthelyező) verhovinai módusához. Pochoriles meséli, „hogyszer a ruhájából most is, mint egyszer már korábban, olyan savanykás szag áradt, mint aki irodistaként naphosszat egy olyan helyiségben dolgozik, ahol olajkályhával fűtenek”. Ebben az esetben Nikolsky idegenségének ismerőssége ébreszt gyanút Pochorilesben. Verhovinán az egyén gyanakvása szétszóródik, és megsokszorozva verődik vissza a többiek gyanakvásáról. Kolinán Svantz retorikája szintén a gyanakvás hermeneutikáját aktualizálja a Radoj-diskurzusban („Biztos, hogy csak a halakért jöttél?”; „Mert jobb, ha most megmondod, ha lenne valami egyéb ok is.”). Búcsúzáskor derül fény Svantz üzenetközvetítő funkciójára („ha találkozol vele [ti. Ambrozi pópával], föltétlenül mondd meg neki, hogy nemrég jártak itt néhányan. Madám Karabiberi a rendészekről, és még valami emberek”). Karabiberi rendőrnő a Korkodus brigadérossal rivális hatalom feje. Ezek után bontakozik ki aprólékosan a korábban is citált „fűrkésző beszédrend”, melynek célja a másik beszéd kompromittálható tartalmi elemeinek regisztrálása (és kisajátító felhasználása), hermeneutikai következménye a hiba, elszólás, lelepleződés rizikója. A regény folytonosan készenlétben tartja és szerkezetileg is implikálja a továbbszótt szó, a hazugság, hamisság lehetőségeit. (Svantz: „Nem ismerem a brigadéroszt”; „Nahát, ilyet. Nem ismerem az illetőt.”; Radoj: „Dehogynem. Tudja maga jól, kiről van szó. Csak nem akar róla beszélni.”; Svantz: „Ne felejtse el a nevét: Madám Karabiberi.”; Radoj: „Nehéz név. Mielőtt elmennék, nem bánám, ha még néhányszor elismételné.”; Svantz: „Kara-bibe-ri. Hogy tudja, mihez tartsa magát.”) Közben Radoj missziója alatt lezajlott a Nikolsky–Ambrozi megbeszélés, melynek következménye utóbbi likvidálása lehet (erről Pochoriles szótama tudósít, aki Ambrozi funkcióját – kolina látogatás – Radojra ruhazza). A fejezetben ekkor a narrátori horizont pompás bemozdítása megy végbe: tipográfiailag elkülönítve két, egymást kölcsönösen erősítő, szennyező diskurzus vízi színre az Ambozi–Nikolsky tárgyalás utolsó pillanatát: „Radoj egy asztal mellett megpillantotta a Damasskin Nikolsky nevű vendéget, vele szemben Ambrozi pópa ült. Hallgattak.”; illetve: „Az egyik asztalnál a sápadt egér külsejű ember ült, a püspöki prokurátor Damasskin Nikolsky, vele szemben Ambrozi pópa. Komoran, kimerült ábrázattal hallgattak.” Mintha a (fel)jelentés műfaji-architektuális kódja érvényesülne a két ominózus szakaszban (beszédesebből az aspektusból a (fel)jelentők eltérő beavatottsága, bennfentessége: az egyik Nikolsky nevű vendéget említ, ahol a másik szólam sápadt egér külsejű embert, püspöki prokurátort). A fejezet végén egy további gyanús mozzanatra fókuszálhatunk. A kolina misszió alatt eltűnt a fogadóból Radoj táskája (benne a magyar nyelvű könyvvel): „Pedig oda akasztottam. Benne volt a könyv is, amiből olvasnom kellene. Hogy ki a fene tehette? Pochoriles csak a vállát vonogatta.” Ezzel az enigmatikus csúsztatással Radoj korábbi funkciója (felolvasás Klara Burszen kisasszonynak) törlessjel alá helyeződik. Az epizódokat törölő és átértelmező mechanizmusok, az összetett metafora-rendszer, a dinamikus narratív váltások az eldöntetlenségek hálóját termelik ki, a szöveg produktivitásának egyik lényegi effektusaként.

10 Szendi Nóra: Mesék a hatalomról, amit senki sem látott. Litera, http://www.litera.hu/hirek/mesek_a_hatalomrol_amit_senki_sem_latott

11 A mű textúrájának network-jellegére utal hasonló értelemben Láng Zsolt is: „a legmeghökkenőbb, hogy az elbeszélte epizódok befejezetlenül érnek véget, elmarad a tárgyhoz kapcsolódó konklúzió... pontosabban a befejezés maga a befejezetlenség”, „a 13 fejezet mindegyike a cselekményen kívüli történetet állít középpontjába, illetve tesz a cselekmény számára hangsúlyossá, egy pontosan meg nem nevezett, le nem írt középpontot”, „Ha idevágó metaforával kellene meghatározást találni, Bodor regénye kinagyított időpillanatok panoptikuma. A szereplők történetekbe fagyott lények. Mint az egerek a Czervensky-féle malmot burkoló jégben. A mulandóság felületi, és nem szerkezeti. Ami szerkezeti, az a fátum. A mozaik összerakása lesz a történet. Ezért oly sokrétű.”; „Bármiből kiindulhat a kirakós történet, mint ahogy a metaforaként megnevezett panoptikum is tetszőleges irányban körbejárható”. Láng Zsolt: Verhovina madarai. Mi történik?, Kalligram, 2012/6.

12 A különböző „florájú és faunájú”, eltérő nyelvek nyomait viselő nevekről ír invenciózusan Király Kinga Júlia: „a Nikita név legyőzhetetlent jelent, az Eronim név utalhat Jeromos nevére is, aki a Vulgata megalkotója volt, az Adam jelentheti az Embert, az Anatol név Szent Antal alakjában a szegények védőszentjeként is értelmezhető, természetesen groteszk módon deszakralizálva az eredeti jelentést”. Releváns együttállásokat eredményezhet a Karabiberi név két lehetséges vonatkozásának „összehallása” is (török karabiber jelentése 'bors'; olasz carabinieri jelentése 'csendőrség').

13 „Mert a szakácskönyv csak kisebbik részében tartalmazott ételek készítésére vonatkozó utasításokat, a mezei és kerti növényekből készült fogások receptje után rendszerint egy-egy talányos történet következett Verhovina amúgy is ködös múltjából. Ezekben pedig a szemfüles olvasó számára bölcs útmutatások rejlettek nem várt események megértéséhez. Anatol Korkodus, valahányszor élete során szorult helyzetbe került, bezárkózott a szakácskönyvvel a vízfelügyeleti brigád irodájába, ahonnan órák elteltével, ha nem éppen másnap reggel, megkönnyebbülten bújt elő.” (98)

14 A regény végéről Adam megállapítását citálhatjuk: „mélyén, a tövises kőkenyék árnycsücsében Nika Karanika áll, csukott ablaka mögött. [...] Nika Karanika nyelve Eronim Mox szakácskönyvéből. Mese a nyál ízéről. A didergő Fabritiusról, Damasskin Nikolsky surránó rókáiról, a kalácsról és a borról, Anatol Korkodus brigadérosról, aki az örökkévalóság kék vizeiben ázik, a ködlő Paltinsky réten. Mese a selyem seregélyekről, az égbolton tündöklő gyöngyházfényű n betűkről, az örök alkonyatban derengő végnapokról.” (237)

15 „Eronim Mox szakácskönyve, ez volt a könyv címe. A loboncos hajú, fiatalabb ember kinyitotta, és mivel benne a betűk nyomban

világítani kezdtek, lassan az ágy szélére ereszkedett, és egész éjszakán át olvasott. Hajnalban Balwinder talált rá, kimerülten dideregve, hogy erre a ház valamennyi csempekályhájában sietve tüzet rakott.” (67)

16 Király Kinga Júlia: i. m.

17 „Halála estéjén Korkodus elkészíti testamentumát: „közben egy füzetbe, amely addig sárguló lapokkal üresen hevert az éjjeliszekrényén, nagy kerek betűkkel írni kezdett. Bal kézzel, mivel jobb keze még a vizes borogatás alatt is púposra dagadt. Akkor hagyta abba, amikor két és fél órával később – nagyjából ennyi kell ahhoz, hogy a fiatal tengerimalac folyamatos öntözgetés mellett ropogósra süljön – megterítettem és tálaltam neki.” (148); A testamentumra bukkanó Balwinder szövege: „Fontoskodó képpel belelapozott, és amikor kezdte fölfogni, hogy a sebtében rótt kusza, gyerekesen fontoskodó, nagybetűs sorok miről szólnak, már csukta is össze, és visszadobta az asztalra. [...] Hol vagyunk mi már ettől” (149).

18 Korkodus nyughelye a kettes számú hóforrás. A víz rendhagyó összetétele megőrzi, „bebalzsamozza” a brigadéros testét, ugyanakkor meg is fosztja azonosságától (a hajára és szakállára ülepedő kék sókristályok miatt), és megszünteti a megkülönböztetés horizontjának lehetőségét (az idegen tekintet hínárként érzékeli).

19 A számtalan példa közül az N alakú felhőt leíró részletet idézzük: „Úgy van. Alighogy a lajtosok elmentek, a völgy fölé a Medwaya ormai felől egy n alakú felhő érkezett. Pont olyan, mint amelyet megálmodtam. Abból hull ilyen szépen. Azt nem láttam. És ha nem haragszik, még sosem láttam n alakú felhőt, én el sem bírom elképzelni, hogy egy n alakú felhő milyen lehet. Hát olyan, mint egy nagy, égre vetülő, rojtos n betű. Azt jelenti: Nikita. Nikita az Eronim Mox meséskönyvében és egész Verhovinán a halál neve.” (145)

20 Példa a véletlenszerűség, félreolvasás és stabilizálhatatlanság eseményére a vizuális észlelés illetve névadás kontextusaiban: „Hogy figyeljem csak meg a lányomait a havas lejtőn: ahogy a meredeken hol jobbra, hol balra oldalazva közelednek, megannyi, végtelen fűzerbe fonódó n betű. Az n betű azt jelenti, Nikita. Nikita pedig a halál neve. Anatol Korkodus is ezt a jelet látta, mielőtt végeztek vele. Nézem a napsütötte, behavazott hegyoldalt, a meredeken z alakban oldalazó, ereszkedő lányomokat. Ha nagyon akarom, ha kicsit rézsút tartom a fejem, lehetnek éppenséggel akár egymás után sorakozó n betűk. De akkor is, most mi akar ez lenni.” (192) Danczura, miután világra hozta a verhovinai csodalényt: „És hogy ez a Danczura. Úgy hordta ki, hogy egész idő alatt meg se mukkant, közben kifényesedett a haja, mint a gesztenye héja, képe kisimult, eltűnt róla minden bibircsók és pörsenés, a szeme kék gyöngy. Egyébként üdvözlő, mindössze annyit akart mondani, hogy itt ma valami Nikitáról hallott minket beszélni, szép név, megtetszett neki. Úgy gondolta, ha fiú, ha leány, legyen a baba neve Nikita.” (208)

Kategória: Fórum

Denumire autor: Korpa Tamás - Porció Veronika

Látó Szépirodalmi Folyóirat